

ZÁSZKALICZKY PÉTER (ED.)

**Oltalom a zivatarban.
Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten
[Ochrana pred búrkou.
Zbor v rozvíjajúcej sa metropole – v Budapešti]**
*Budapest, Pesti Evangélikus Egyház–Deák Téri Egyházközség,
2011. 304 p.*

V dejinách evanjelickej cirkvi v Uhorsku zohrávalo 19. storočie kľúčovú úlohu. Táto publikácia, ktorá sa zameriava na spomínané storočie, si zobrala pod drobnohľad evanjelický cirkevný zbor v Budapešti. V tomto období sa domáca evanjelická cirkev vykryštalizovala na viacjazyčnú, čo viedlo k určitým problémom. Popri snahách jednotlivých jazykových skupín, ktoré sa snažili presadiť svoje záujmy, bola medzi veriacimi prítomná aj potreba vytvárať v zbore harmóniu a súdržnosť. Tibor Fabinyi st. spracoval v práci s názvom *Az első kövek* (Prvé kamene) dejiny zboru od jeho vzniku v roku 1787 až do roku 1811, kedy sa postavil kostol. Táto práca venuje pozornosť udalostiam a dejinám cirkevného zboru od postavenia kostola do roku 1900. Kapitoly nasledujú v chronologickom slede. Vymedzujú ich prelomové udalosti a míľniky v dejinách cirkevného zboru. Jedine revolúcia v rokoch 1848–1849 predstavuje taký politický medzník a prelomový okamih, ktorý zohráva kľúčovú úlohu pri členení a koncipovaní kapitol. V publikácii sú spracované dejiny všetkých troch skupín v zbore, ktoré sa od seba líšili materinským jazykom. Nemecké pramene spracovala Enikő Böröczová, dejinami Slovákov, ktorí neskôr tvorili samostatnú skupinu, sa zaoberal László Matus a o živote maďarských členov zboru písal Péter Zászkaliczky. Ide o šťastné riešenie, pretože vplyv rozvíjajúceho sa nacionalizmu sa nedá obísť. Ten totiž priniesol so sebou akési nové sebaurčenie a diferenciáciu na jazykovom základe. Aj Ján Kollár, jeden z hlavných aktérov slovenského národného hnutia, začínal svoju profesionálnu dráhu v Pešti. Preto priblíženie rokov, ktoré tu strávil, sú dôležitým prínosom pre historiografiu venujúcu sa slovenskému národnému hnutiu. Obohatením pre ňu je aj podrobné objasnenie Kollárovej činnosti v zbore, jeho krokov, ktoré súviseli so slovenským sebaurčením a z toho vyplývajúcich konfliktov.

Prvá kapitola knihy hovorí o založení a výstavbe školy pri cirkevnom zbore. Druhá kapitola sa zaoberá činnosťou kňaza Jánosa Molnára v cirkevnom zbore, napr. jeho pastoračnou prácou. Ďalšia kapitola obsahuje životopis druhého a

tretieho hlavného zborového inšpektora – Pétera Balogha Ócsaiho a baróna Sándora Prónayho. Po tom nasleduje objasnenie vzťahu Márie Doroty, manželky katolíckeho palatína Jozefa s evanjelickým cirkevným zborom v Pešti. Táto arcivojvodkyňa z Württembergu totiž po manželovej smrti ostala členkou a patrónkou cirkevného zboru. Navyše, vďaka svojmu spoločenskému postaveniu mala veľký vplyv na rozhodnutia, ktoré sa prinášali v zbere a na interné zborové záležitosti. Piata kapitola sa zaoberá kňazom Józsefom Kalchbergerom. Do zboru ho prizvali vďaka jeho vynikajúcej znalosti nemčiny, ktorá bola potrebná kvôli Márii Dorote. Kalchberger však nevedel po slovensky a nepoznal ani biblickú češtinu. Starostlivosťou o duchovný život Slovákov bol poverený János Molnár a jeho nový pomocný kňaz. Toto rozhodnutie však vyvolalo vo vnútri cirkevného zboru konflikt, ktorý vznikol na jazykovom základe.

János Molnár totiž prijal za svojho pomocného duchovného mladého Jána Kollára, ktorý prišiel do Uhorska z Jeny. Vzťahu Kollára a cirkevného zboru sa v štyroch kapitolách venuje László Matus. Životné dielo J. Kollára sa kvôli úlohe, ktorú zohral v dejinách, môže ľahko prisvojiť. Preto je mimoriadne dôležité, aby sa autor postavil k téme odborne a nezaujato a na ilustráciu háklivosti otázky uvedie aj príklady z historiografie. Tie totiž veľmi dobre dokážu načrtnúť rozdiely medzi prístupom slovenskej a maďarskej historiografie.

Z prvých dvoch kapitol sa dozvedáme o tom, ako sa duchovný dostal do Pešti a o sporoch, ktoré vznikli kvôli jeho činnosti. Kollár sa totiž so svojimi snahami ocitol v pozícii nepriateľa skupiny, ktorá mala dovtedy prvenstvo a naďalej si chcela zachovať svoju prestíž. V tých časoch sa okrem jazykových práv viedol boj aj o vedenie cirkevnej obce, ktorý sa podarilo ukončiť až po 13 rokoch za pomoci panovníka.

V časti s názvom *Szlovákok a háromnyelvű gyűlekezetben 1834–1848 (Slováci v trojjazyčnom zbore 1834–1848)* sa môžeme oboznámiť s ďalšou etapou udalostí, ktoré viedli k vzniku samostatného slovenského zboru a ktorú prerušili udalosti rokov 1848–1849. Kollárovým cieľom bolo postaviť novú školu i kostol a zriadiť nový, slovenský cirkevný zbor. Zaumienil si teda vybudovať spoločenstvo na jazykovom základe, a preto zaktivizoval svoje kontakty s Poliakmi, Čechmi a Srbmi. Pešť považoval za centrum, z ktorého by sa dala koordinovať súdržnosť Slovanov žijúcich v Uhorsku. Pozemok, ktorý získali slovenskí členovia zboru na účely výstavby kostola a školy, po právnej stránke patril cirkevnému zboru, čo vyvolalo ďalšie názorové nezhody. Tieto spory prehĺbili už existujúce rozpory. Dokonca názorové nezhody boli aj medzi Slovákami. Kollár sa dostal do konfliktu aj s Jánosom Petóm a učiteľom Jánom Mastisom. S prvým to bolo kvôli protislovenským výrokom, s druhým preto, že vo vnútri zboru vystupoval proti Kollárovi. Po tom, ako odišli, sa na ich miesto dostal istý učiteľ českého pôvodu.

Ten podporoval stredoslovenské nárečie, no z praktických dôvodov sa vyslovil aj za vyučovanie nemeckého a maďarského jazyka. Avšak v Kollárovej stratégii budovania národa a v plánoch, ktoré mal so zborom, zohrávalo ústrednú úlohu vybudovanie slovanskej identity a protiasimilačné snaženia. Do tohto rámca však v žiadnom prípade nepatrila výučba nemeckého a maďarského jazyka, resp. ani vyučovanie niektorých predmetov v týchto jazykoch. Okrem toho nepodporoval stredoslovenské nárečie, ale biblickú češtinu. V záujme toho, aby sa predišlo rozkolu a mohol sa založiť samostatný cirkevný zbor, sa prípad uzavrel kompromismi, ktoré si vyžiadali isté ústupky.

Dnešná odborná literatúra hodnotí Kollárov postoj k revolúcii 1848–1849, ako aj k Maďarom ako portirečivý. V periodikách a v niekoľkých kázňach podporoval snahy Maďarov, no na základe niektorých jeho listov môžeme predpokladať, že maďarskej vláde nedôveroval. Bol však toho názoru, že Maďari by sa proti Nemcom mali spojiť so Slovanmi. Počas revolúcie sa Kollár zúčastnil príprav na obranu pred Jellačicovou armádou. Jeho postoje sa predsa môžu javiť ako protirečivé, keďže na jar 1849 sa odsťahoval do Viedne, kde ho pozvali ako odborníka na národnostnú otázku. Následne získal miesto na tamojšej univerzite.

O okolnostiach vzniku samostatného slovenského cirkevného zboru sa dozvedáme z posledných dvoch podkapitol tejto kapitoly. Pred kapitolou, ktorá sa zaoberá vplyvom udalostí rokov 1848–1849 na cirkevný zbor, sa môžeme oboznámiť s portrétom Mihálya Langa, so začiatkami života maďarského zboru, s plánmi zjednotenia protestantizmu v Uhorsku a s úlohou, ktorú v procese zjednotenia zohrával József Székács. Ďalej sa dočítame o okolnostiach vzniku cirkevného zboru v Budíne.

Lang, ktorý slúžil 42 rokov v cirkevnom zbore v Pešti, patril k liberálnemu krídlu vtedajších evanjelikov, no ovplyvňovala ho aj činnosť vnútornej misie. Lang hovoril a kázal iba po nemecky a mal čisto nemeckú identitu. Portréty kňazov (a tak aj jeho) nie sú dôležité iba z hľadiska detailného oboznámenia sa so zborom. Prostredníctvom nich sa totiž vykresľuje, aké rôzne teologické a politické názory sa objavujú v jednom cirkevnom zbore, ale aj to, že všetko zastrešovali kresťanské princípy.

V dôsledku ďalších prisťahovalcov a kvôli rozšíreniu sa idey uhorského národa bolo potrebné organizovať život v maďarskom zbore. Okrem detailného náhľadu na to, čo obnášal post maďarského duchovného, sa zoznámime aj so situáciou maďarského zboru. Prvým kňazom cirkevného zboru sa stal neskorší biskup József Székács. Autor Péter Zászkaliczky zachytil dejiny zriadenia maďarského farského úradu a zároveň aj Székácsov portrét. Okrem životopisných údajov však podal aj analýzu jeho vynikajúcich cirkevných prejavov a publikovaných prác. Môžeme sa dozvedieť aj o tom, ako sa správal Székács počas jazy-

kových sporov, ktoré prebiehali v zbore. Je pravdou, že životný príbeh a myšlienky tohto neskoršieho biskupa sú už spracované. Jeho pamäti vydal v roku 2008 Botond Kertész.¹

V kapitole s názvom *Küldetés az egyház egésze felé* (Poslanie k celej cirkvi) sa dozvedáme o úsilí zjednotiť protestantské cirkvi. Myšlienku protestantskej únie nastolil Károly Zay, ale podporoval ju aj Lajos Kossuth. V dôsledku týchto snáh vznikol pod vedením Józsefa Székácsa a Pála Töröka časopis *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (Časopis protestantskej cirkvi a školy), ktorý počas dlhého obdobia patril medzi najvýznamnejšie protestantské periodiká. Autor predstavil aj plány na založenie protestantskej vysokej školy a poručenského ústavu.

Hlavným prameňom kapitoly s názvom *A gyülekezet az 1848–49-es szabadságharc és a megtorlások idején* (Zbor počas revolúcie 1848–49 a v časoch represálií) je časopis *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. Archívne materiály cirkevného zboru z roku 1848 sa totiž nezachovali. Zrejme ich zámerne zničili. Kňazi evanjelickej cirkvi v Pešti víтали revolúciu a jej myšlienky, ako aj zákon z roku 1848, ktorý normalizoval vzťah štátu a cirkvi. Represálie, ku ktorým došlo po porážke revolúcie, sa dotkli aj evanjelickej cirkvi. Maďarský duchovný peštianskeho zboru József Székács a duchovný zboru v Budíne György Bauhofer museli ujsť. Nakoniec im pomohla Mária Dorota a peštiansky nemecký kňaz Michal Lang.

Následne sa môžeme dočítať o dejinách vzniku maďarsko-nemeckého bratského cirkevného zboru. Ďalšia kapitola pojednáva o bojoch za patent a o udalostiach roku 1860. Publikácia ponúka aj portréty nemeckých a maďarských kňazov a kroniku konca 19. storočia. Po porážke revolúcie protestantské cirkvi stratili svoju autonómiu. V dôsledku toho došlo k celkovej reorganizácii protestantských cirkvi a ich riadenia. Boli totiž podriadené panovníkovi, ktorý vládol absolutisticky. Protestantský patent vydaný v roku 1859 vyvolával ďalšie názorové nezhody. Popri konfliktoch spojených s patentom bolo potrebné riešiť aj vnútorný rozvoj náboženstiev. Székács a reformovaný kňaz Pál Török založili nástupcu časopisu *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, ktorý začal vychádzať pod názvom *Protestáns Lelkészi Tár* (Zborník protestantských kňazov). V roku 1855 sa otvoril *Spojený protestantský teologický inštitút* (Egyesült Protestáns Teológiai Intézet), ktorý sa síce dlhodobo plánoval, no nemal dlhé pôsobenie. Okrem toho sa v tejto kapitole môžeme oboznámiť aj s dejinami vzniku spolku s názvom *Mesterlegény-egylet* a *sirotinca*.

Kapitola s názvom *A táguló látóhatár* (Rozšírenie obzoru) prezentuje udalosti obdobia rokov 1860–1867. Po tom, ako sa v kruhoch protestantských cirkvi opäť nastolil ústavný poriadok, zriadil sa evanjelický poručnícky ústav (*Evangélikus*

¹ Kertész, Botond: *Székács József püspök visszaemlékezései*. Budapest, 2008.

Egyetemes Gyámintézet) a kresťanský ženský spolok s názvom *Tabitha Jótékony Keresztény Nőegylet*. Vznik oboch týchto inštitúcií je spojený so Székácsovým menom, ktorý už v tom čase pôsobil ako biskup banského dištriktu. V tomto období sa postavila aj nová budova gymnázia a vtedy došlo aj k vyčleneniu sa dcérskej cirkvi v obci Újpest.

Ďalšia kapitola podáva portrét dvoch paralelne pôsobiacich kňazov – Jánoša Schranza a Sándora Doleschalla. Sándor Doleschall svojou prácou významne prispel aj k cirkevným dejinám. Ako kňaz a vedec spracoval dejiny evanjelickej cirkvi v Uhorsku a dejiny cirkevného zboru v Pešti.

Predposledná kapitola publikácie prezentuje nástupcu Józsefa Székácsa, v poradí druhého maďarského kňaza cirkevného zboru. Život Vilmosa Győryho je úzko spätý s peštianskym zborom. Navštevoval evanjelické gymnázium v Pešti. Konfirmoval ho Székács, ktorý si ho dokonca pozval k sebe za kaplána, pretože mal výborné jazykové znalosti (hovoril po nemecky, latinsky, grécky, francúzsky, taliansky, španielsky, anglicky ako aj po hebrejsky, švédsky, dánsky a portugalsky).

V poslednej kapitole sa môžeme oboznámiť s udalosťami, ku ktorým došlo na prelome storočí. Hovorí sa v nej o pôsobení kňaza Sándora Horvátha, ktorý bol Győryho nástupcom. Okrem nemecko-maďarských vzťahov sa publikácia venuje začiatkom obnovy cirkevného zboru. Zaoberá sa starostlivosťou o kňazov, pestovaním náboženského života, systematickejším organizovaním veriacich i tým, že kňazi a katechéti zboru sa snažili na viacerých miestach v meste konať bohoslužby.

Kniha poskytuje pohľad na udalosti storočia, ktoré patrí v dejinách evanjelickej cirkvi v Uhorsku medzi najvýznamnejšie a najbohatšie na udalosti. Prostredníctvom histórie tohto cirkevného zboru môžeme nazrieť do dejín evanjelickej cirkvi v celom Uhorsku. Vytváranie mocenských pomerov v zbore a spoločné ciele zboru alebo aj ciele jednotlivých jazykových skupín veľa prezrádzajú o výzvach, pred ktorými cirkevný zbor stál. Zároveň reflektujú aj dobové myslenie ako aj náboženské či politické hodnoty, ktoré vplývali na vytýčené ciele. Práca ponúka pohľad na výzvy, ktorým čelil trojjazyčný evanjelický zbor, ale zároveň aj na problémy, ktoré vyplývali z multietnického charakteru krajiny. Je prínosná nielen pre tých, ktorí sa zaujímajú o dejiny evanjelickej cirkvi, ale aj pre tých, ktorí skúmajú slovenské národné hnutie. Z tohto hľadiska je táto publikácia neodmysliteľná aj pre bádateľov, ktorí sa venujú problematike Slovákov v Pešti a Budíne (v Budapešti). Táto odborne a dôsledne napísaná práca sa predovšetkým vďaka životopisom a mennému indexu môže používať aj ako príručka.

Diána Bozó-Szűcs

Preklad: Angelika Šrámková